

Brencelj in *Juri s pušo*: prva slovenska satirična lista pred porotnim sodiščem

DAMIR GLOBOČNIK

ČEPRAV SE SATIRIČNI LISTI KOT časnikarska podzvrst praviloma uvrščajo med t. i. trivialno literaturo, so imeli v javnem in političnem življenju pomembno vlogo. V besedi in podobi so komentirali dogodke, predstavljali vidne osebnosti ipd. Pogosto so izhajali celo v višjih nakladah kot časniki. Vsega tega se je zavedala cenzura v Habsburški monarhiji, ki je v drugi polovici 19. stoletja enako učinkovito spremljala tako slovenske časnike kakor tudi satirične liste. Že v prvem letu izhajanja sta bila zaplenjena prva slovenska satirična lista, ljubljanski *Brencelj* (1869–1876, 1877–1886) in tržaški *Juri s pušo* (1869/1870), njuna urednika Jakob Alešovec in Gašpar H. Martelanec pa sta se morala zagovarjati pred porotnim sodiščem.

Liberalni tiskovni zakon (državni zbor ga je sprejel oktobra 1862, cesarjevo sankcijo je dobil 17. decembra 1862) in novela k tiskovnemu zakonu z dne 15. oktobra 1868 sta bila stroga, vendar sta dopuščala dovolj manevrskega prostora. Odpravljani so bili koncesijski in opominjevalni sistem, administrativna ureditev izhajanja, varščina in kolek (poseben časopisni davek) za liste, ki so izhajali več kot dvakrat na mesec. Izdajatelj je moral predložiti samo dokazila o politični, moralni in intelektualni usposobljenosti za časnikarski poklic ter navesti namen svojega lista (Slodnjak 1978: 450). Tiskovna cenzura je bila ukinjena, a jo je nadomestil učinkovit nadzor nad tiskom. Za pregon tiskovnih deliktov ni bila več zadolžena policija, temveč državno pravdnštvo (državno tožilstvo).

Leta 1867 je bil sprejet zakon o pravici zborovanja, decembra ustava. Politična svoboda v monarhiji je naraščala. Slovenci so v tem času ustanovljali čitalnice, razna društva, prirejali so tabore, vedno več časopisov je izhajalo v slovenskem jeziku, narodno gibanje se je razmahnilo, krepila in organizirala se je slovenska stranka. Januarja 1867 je slovensko narodno gibanje doseglo uspeh na drugih

splošnih volitvah, kranjski deželni zbor je prvič dobil slovensko večino, na Štaterskem so Slovenci zmagali v vseh kmečkih okrajih. Uspešno se je razvijalo tudi slovensko časnikarstvo. Na začetku leta 1869 sta začela izhajati prva domača satirična lista. Slovenci so – tako je razmišljal dr. Radoslav Razlag na »govorniških vajah« družstva Slovenija leta 1871 – dejstvo, da premorejo poleg časnikov, tednikov, poučnih, leposlovnih in drugih stanovskih listov tudi satirične liste, imeli za eno od potrditev, da se uvrščajo med kulturne in omikane narode (Anon 1871d: 150).

Porotna obravnava zoper odgovornega urednika *Brencelja* Jakoba Alešovca 25. in 26. septembra 1869

Prva številka satiričnega lista *Brencelj* je izšla januarja 1869 v Ljubljani. Njegov urednik in lastnik je bil časnikar, dramatik, satirik in pripovednik Jakob Alešovec (1842–1901). List je izhajal na štirih straneh dvakrat na mesec. Leta 1876 je začasno prenehal izhajati. V letih 1877 in 1885 je izhajal enkrat ali dvakrat na mesec, včasih tudi neredno (dvojne številke). V letih 1884 in 1885 je izhajal pod imenom *Novi Brencelj v zbadljivi in šaljivi obleki*. Januarja 1886 je Brencelj prenehal izhajati zaradi nerednih plačil naročnine in Alešovčevih težav z vidom, ki so mu onemogočale časnikarsko delo.

Slika 1. Naslovno zaglavje prvega letnika *Brencelja* prikazuje nemškutarje in ljubljanske ustavovrne veljake na begu pred brencelji. NUK.

Državni pravdnik (državni tožilec) je 21. junija 1869 odredil zaplembo celotne naklade 10. številke *Brenclja* zaradi dveh karikatur in prispevkov »Zopet dolg nos!« in »Turniček II. in III.«. Deželno sodišče je 22. junija zaplembo potrdilo, sledila je preiskava (Anon 1869c). Alešovec je nato dal natisniti to številko brez spornih karikatur in prispevkov; v njej je objavil še dopis deželnega sodišča o zaplembi *Brenclja* z dne 22. junija 1869 (Anon 1869a). *Novice* so zaplembo komentirale:

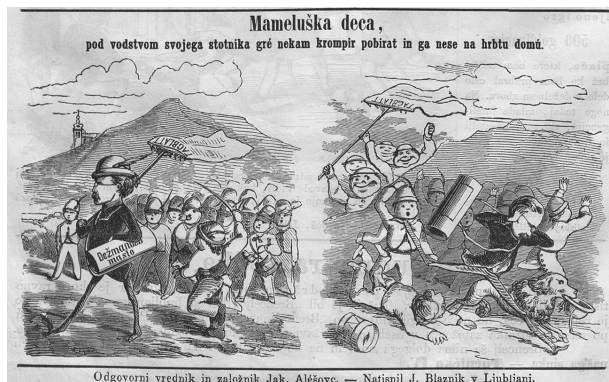
Srečni dunajski šaljivi listi! Vi »Kikiriki«, »Figaro«, »Reibeisen«, »Floh« in kolikor vas je sicer listov te baže, smete vsak dan in neprenehoma z besedo in podobami hudo ongoviti in brez ovire na smeh staviti ministre, državne poslance, papeža, kardinale, škofo in druge osebe »majorum gentium«, pri nas pa se humoristični slovenski list še pošaliti ne sme s patroni »Tagblattovimi«. Ima li res – kakor »Reform« pravi – nova èra v vsem dvojno mero, dvojno vago – za Nemca drugo, za Slovana drugo? (Anon 1869k: 210)¹

Tudi *Slovenski narod* je poročal, da je komisar Haring v Blaznikovi tiskarni prepovedal tisk *Brenclja* in dal tiskarske klišeje zapečatiti. Natisnjenih je bilo že okrog 600 do 700 izvodov, nekaj se jih je že razpečalo po Ljubljani. Po tiskovnem zakonu iz leta 1862 bi bilo treba dolžnostni izvod dostaviti sodni policiji in pravdnictvu še pred raznašanjem časopisa (Cvirn 2010: 19).

Brenclj je tedaj izhajal v kar 1040 izvodih (Anon 1869h: 2). Zaplenili so jih tudi pri ljubljanskih knjigarnarjih Edvardu Hohnu in Kleru ter v kavarnah. Novica o zaplembi je *Brenclju* pridobila dodatnih dvesto novih bralcev; »oteti« izvodi so se skrivaj prodajali po 30 krajcarjev. *Slovenski narod* je svoje poročilo o zaplembi pospremil s komentarjem o spornih karikaturah:

Šaljivi listi vsega sveta nosijo v smešnih podobah papeža, kardinale in škofo, kralje in cesarje, Beusta, dr. Jiskro [avstrijski ministrski predsednik grof Friedrich Ferdinand von Beust, notranji minister dr. Karl Giskra] in vse ministre, celó bogoslužna opravila, kakor obnašanje (procesijo) sv. rešnjega telesa itd., pa jih nikdo ne ustavlja, a ubogi »Brenclj« je ustavljen zaradi prvega policijsta ljubljanskega mesta, g. Dežmana! Slava nemškutarski liberalnosti, iz ktere, kakor igle iz ježa, molé bajoneti, vojaške, žandarske in policijske sablje! (Anon 1869f: 3)

¹ Dunajski satirični listi *Kikiriki* (1861–1933), *Figaro* (1857–1919), *Reib-Eisen* (1867–1868). Politični tednik *Die Reform* je izhajal na Dunaju med letoma 1862 in 1879.

Slika 2. »Mameluška deca pod vodstvom svojega stotnika gre nekam krompir pobirat – in ga nese na hrbtu domu«, *Brencelj*, 1869, št. 10. NUK.

Karikaturi, objavljeni pod naslovom »Mameluška deca pod vodstvom svojega stotnika gre nekam krompir pobirat – in ga nese na hrbtu domu«, sta namigovali na pretep slovenskih kmetov s turnarji na Jančah 23. maja 1869.² Alešovec je tega leta objavljaj feljton »Brencelj med mamelukami« oziroma »Mameluški zbor«, ki je meril na ljubljanski mestni odbor. Na prvi karikaturi so »mameluški junaki« (»korenjaki v otroški obleki, podobni našim turnarjem«) na izletu pod vodstvom narodnega odpadnika, nemškutarja Karla Dežmana, ki je na »proklete grablje« obesil izvod *Laibacher Tagblatta*.³ Dežman, ki se je dejansko udeležil pohoda Ljubljanskega turnarskega društva na Janče, je upodobljen z botanično pušico (namig na Dežmanovo botanično delo; od leta 1852 je bil kustos Deželnega muzeja za

² Turnarji (nem. Turnverein) so bili zaradi agresivnega nemštva na podeželju osovraženi. Izlet turnarjev na Janče 23. maja 1869 (le teden dni po vižmarskem taboru) je privedel do enega najhujših izgredov med Slovenci in Nemci. Kmečki fantje z Janč so turnarje prepadli in jim zasegli zastavo, Nemci pa so se za ponižanje maščevali. Iz Ljubljane so na pomoč priklicali oddelek orožnikov in četo vojakov, ki so se spravili na slovensko prebivalstvo v Vevčah. Neki vojak in orožnik sta ubila slovenskega vojaka, ki je bil takrat v Vevčah na dopustu. Leta 1870 je bilo 30 Slovencev iz Janč obsojenih zaradi hudodelstva in javnega nasilja na visoke zaporne kazni, morilci slovenskega vojaka pa niso bili kaznovani. – Mameluki (po srednjeveški turški najemniški vojski iz osvojenih sužnjev) so postali oznaka za podreptnike, ki slepo in ubogljivo služijo tujim političnim interesom.

³ Kleinmayr-Bambergova tiskarna, v kateri se je tiskal *Laibacher Tagblatt*, zaradi Dežmanove intervencije ni hotela natisniti prve številke *Brencelja*. Tiskal ga je Jožef Blaznik.

Kranjsko) z napisom Dežmanovo maslo (maslo nemške kulture). Na drugi karikaturi Dežmanova družčina kaže podplate nasmejanim slovenskim kmetom, ki so zasegli nenavadno nemškutarško zastavo. Dežmanov klobuček, izgubljen na begu, za njim nosi psiček ljubljanskega zdravnika dr. Friedricha Keesbacherja.⁴

Avtor prvega prispevka, ki je bil povod za zaplembo in je pod naslovom »Zopet dolg nos!« smešil spomenico ljubljanskih ustavovernih občinskih odbornikov, je bil najbrž Fran Levstik (1831–1887), sporno pesem »Turniček II. in III.« pa je sestavil Alešovec. Levstik in Alešovec sta si sicer prišla večkrat krepko navzkriž. Anton Slodnjak (1961: 521) meni, da je edina verjetna razlaga Levstikovega sodelovanja z Alešovcem, »da je pač hotel izkoristiti v tem času vsako priložnost, da pove katero gorko kranjskim Nemcem in nemškutarjem«. Levstik je nato oba prispevka, morda namenjena tržaškemu satiričnemu listu *Juri s pušo* (Anon 1869g), predelal in ju pod naslovoma »Jurijčkova pridiga« in »Dunajska romarja« objavil v *Slovenskem narodu* (1869, št. 77); v prvotni obliki sta izšla še v 16. številki *Brenclja*.

Državni pravdnik je zaradi omenjenih prispevkov vložil tožbo zoper odgovornega urednika *Brenclja* Alešovca. O tiskovnih deliktih so od leta 1869 ponovno razsojale porotna sodišča.⁵ Porotna obravnava zaplembe *Brenclja* 25. septembra 1869 naj bi bila prva te vrste v Ljubljani.⁶ Ljubljansko sodišče jo je zato imelo za vzorčni primer in se v pričakovanju velikega zanimanja javnosti nanjo skrbno pripravilo. Porotno obravnavo je vodil predsednik deželnega sodišča Lušin (Luschin), podpisan tudi pod obvestilo o zasegi *Brenclja*. »Prisednika«⁷ sta bila svetovalca Grčar in Perko.⁸ Obtoženca je zagovarjal dr. Radoslav Razlag. Obravnava

⁴ Za Karla Dežmana in dr. Friedricha Keesbacherja gl. Globočnik 2015 in Globočnik 2018.

⁵ Poroto je predvidela ustava iz leta 1848. Cesarski ukaz z dne 11. januarja 1852 je poroto odpravil, ponovno pa jo je predvidel državni osnovni zakon o sodniški oblasti z dne 21. decembra 1867 pri hudodelstvih, za katera so bile zagrožene težke kazni, ter pri političnih in tiskovnih prestopkih. Poroto za tiskovne delikte je vpeljal zakon z dne 9. marca 1869, uredili pa Kazenskopravni red z uvodnim zakonom, Zakon o začasnih ustavitvi porot ter Zakon o sestavljanju imenikov porotnikov, ki so bili sprejeti 23. maja 1873 (gl. Melik 1994: 27).

⁶ Leta 1850 je bila v Celju prva porotna obravnava v Avstriji (Studen 2001).

⁷ Prisednik: vsak od sodnikov, ki skupaj s sodnikom sestavljajo sodni zbor.

⁸ Za porotna sodišča gl. Melik 1994: 28–29.

je potekala v slovenskem jeziku, le obtožnica je bila v nemščini, »in sicer, kakor se je reklo, ker vrednik zna tudi nemški«. »Tudi prvosednik g. Lušin se je časi rad v nemški govor zapustil, akoravno mu slovenščina teče prav gladko,« je v *Slovenskem narodu* poudaril Levstik (Anon 1869c: 4).

Po obtožnici, ki jo je predstavil ljubljanski državni pravdnik dr. Ernest von Lehmann, je *Brencelj* zasmehoval in zasramoval ljubljanske občinske odbornike in župana, češ da so na Dunaj nesli lažnivo spomenico, »prismojene čenče in blebetanje«. Tudi pesem »Turniček II. in III.« zasramuje ljubljanskega župana in prvega predsednika nemško-liberalnega Ustavovernega društva dr. Josefa Suppana, »srdit'ga lib'raluha«, in njegovega tovariša, »nemškutarskega duha« Poproviča (ljubljskega mestnega odbornika in advokata dr. Antona Pfeffererja, udeleženca izleta turnarjev na Janče), češ da sta šla na Dunaj prosit, »naj hitro priklene slovenski se pes«. ⁹ Za prekrške in druga kazniva dejanja po 300., 302., in 305. členu kazenskega zakonika iz leta 1852 (med njimi je ščuvanje k mednacionalnemu sovraštvu) so bile predvidene zaporne kazni od enega do šestih mesecev, ki jih je mogoče zaostri v zaporno kazen do enega leta, saj so bili prekrški in kazniva dejanja v inkriminiranih karikaturah in člankih storjeni z visokonakladno tiskovino.

Proti obtožbi se je Alešovec zagovarjal z naslednjimi argumenti: »Odgovornost vrednika gre le za to, kar piše in si sam misli, ne na to, kar si kdo drug pri tem misliti more. Imena prestavljati in ves smisel predružačevati ne gre, vzeti se mora kakor je pisano. Poprovič n. pr. se ne more prestavljati g. dr. Pfefferer itd.« Kot primer je v zabavo poslušalstva navedel »smešnico« o krojaškem vajencu, ki je nesel suknjo namesto Frölichu na Dunajski cesti Veselu v Trnovo, ker je

⁹ Dr. Anton Pfefferer in ljubljanski župan dr. Josef Suppan sta junija 1869 notranjemu ministru Giskri izročila promemorijo ljubljanskega občinskega sveta o vzrokih in krivcih dogodkov na Jančah in v Vevčah. Spomenica je dolžila slovenske voditelje, agitatorje, duhovščino, profesorje in dijake narodnostnega ščuvanja, a ni imela uspeha, saj je na Dunaju že prej o dogodkih objektivneje poročal deželni predsednik Conrad (gl. Slodnjak 1961: 484). – Ljubljanski župan in odvetnik dr. Josef Suppan (1828–1902) je bil nekdanji narodnjak Jožef Zupan. – »Turniček I.« je bil nekdanji tajnik trgovske in kupčijske zbornice dr. Anton Uranitsch (Anon 1868a: 193). Junija 1868 so dr. Turniček, Dreor in Derpin (Uranitsch, trgovec Aleksander Dreor in zavarovalniški agent Edmund Terpin) odnesli notranjemu ministru Giskri promemorijo ljubljanskega občinskega sveta (Anon 1868b).

misli, da gre za isto osebo. Alešovec je po Lušinovem opozorilu smejočemu se občinstvu povedal, da je spomenica zaslužila ostro grajo, ker je bila dokazljivo lažniva. Na zahtevo dr. Razlaga so prebrali spomenico, ki je spodbudila *Brencljeva* prispevka. Po besedi tožilca Lehmana je nagovoril porotnike tudi Razlag: »Vezani ste le na svoje prepričanje, in obžalujem le, da morate za podlago svojega prepričanja jemati postavbo iz časov največjega absolutizma.« (Anon 1869c: 4) Pri tem je Razlag je navedel podobne satirične liste, ki lahko nekaznovano kritizirajo sklepe občinskih in drugih odborov.

Naslednje jutro se je obravnava nadaljevala. Predsednik Lušin je porotnikom zastavil vprašanja o krivdi obtoženca za zasramovanje župana in občinskega odbora, spodbujanje k zaničevanju uradnih dolžnosti mestnega vodstva, nagovarjanje k sovražnostim zoper občinski odbor in opravičevanje kmečkega nasilja nad turnarji. Po enournem posvetu porotnikov je višji porotnik Jožef Gregorič razglasil rzsodbo. Porotniki so Alešovca oprostili z veliko večino glasov. »Občinstvo zaklicalo je glasno 'Slava' in 'Živio', kar je mirnega g. prvosednika v tako grozovito jezo vgnalo, da se je bilo bati, da mu sape ne zmanjka. Grozil se je, da prihodnjič brez ustopnice ne bo smel nihče k obravnavi. In vendar bo očitna ino javna! Mislimo pa, da se g. prvosednikova jeza potolaži.« (Anon 1869c: 4) Sodišče je Alešovca spoznalo za nedolžnega.

Porotna obravnava zoper Alešovca kot urednika *Triglava* 29. septembra 1869

Samo nekaj dni zatem, 29. septembra 1869, je potekala proti Alešovcu še ena obravnava pred porotnim sodiščem, tudi to je za *Slovenski narod* spremljal Levstik. Tokrat se je Alešovec na sodišču znašel kot odgovorni urednik nemškega političnega časnika za slovenske zadeve *Triglav*. Ker je *Triglav* izhajal v nemščini, je v tem jeziku potekala tudi obravnava. Obtožnica je navajala, da je urednik Alešovec odgovoren, ker je članek »Wieder eine Turnfahrt« iz 42. številke *Triglava* leta 1869 žalil c. kr. armado. *Triglav* je komentiral incident pred ljubljansko kazino na dan turnarskega izleta na Janče. Oficirji Huynovega polka so težko ranili slovenskega demonstranta, nekega drugega so na silo zvlekli v kazino. Neznani dopisnik *Triglava* je namigoval, da so oficirji pokazali takšno bravuro (pogumnost, drznost), kakršne ne bi pričakovali ob spominu na Kraljev Gradec – očitno naj bi avstrijski armadi v bitki pri

Kraljevem Gradcu julija 1866 manjkalo hrabrosti.¹⁰ Državno pravdnštvo je v teh besedah razbralo žalitev časti c. kr. armade (po §. 491 in 493 k. z.), za kar je bila predvidena zaporna kazen v trajanju do šestih mesecev do enega leta. Kaznivo je bilo tudi razširjanje inkriminiranih tiskovin.

Obtoženec Alešovec (»27 let star, neoženjen, pisatelj, je izvršil na ljubljanski gimnaziji 6. razred in potem privatno študiral naprej, ter učil kot odgojitelj. Zdaj je pisatelj.«) je na vprašanje predsednika sodišča, kako je prišel članek v uredništvo in kdo ga je napisal, odgovoril:

Članka nisem pisal sam. Dobil sem ga doma na svoji mizi. Pogledal sem samo napis, in ker mi je bil rokopis znan kot zanesljiv, in se mi je mudilo spisati še prvi članek lista, oddal sem ta rokopis tiskarskemu fantu, ko je prišel, kakor po navadi, po rokopise. Imena ne vem zdaj več, pa bi ga tako tudi ne povedal, ker je to navada pri vredništvih, da se ne izdajajo imena sodelavcev. Odgovornost prevzamem na-se. Rokopis sem sežgal, kakor po navadi. (Anon 1869d: 2)

Predsednik sodišča je menil, da bi bilo rokopise bolj varno hraniti, Alešovca pa je vprašal, kdaj je bral članek in kaj je bilo s korekturo lista. Alešovec je odgovoril, da mu je šele naslednji dan prijatelj pismeno sporočil, da ga išče major Maier (Mayer).¹¹ Tudi drugi prijatelji so Alešovca svarili pred oficirji, ki naj bi nekaj pripravljali. Zato je poslal po list v administracijo in prebral članek.

Predsednik ga je opomnil, da je njegova »postavna dolžnost« paziti na to, kaj pride v list. Alešovec je povedal, da je popravek na željo majorja Maierja objavil v naslednji številki in menil, da je s tem zadeva končana. Po neuporabnem pričanju tiskarja Blaznika je državni pravdnik Lehmann »ustmeno zatožbo« po Levstikovih besedah predstavil z veliko gorečnostjo, včasih s skorajda strastnim glasom. Lehmann je menil, da Alešovcu ne kaže verjeti, da članka pred natisom ni pregledal, kar naj bi pogojevalo urednikovo subjektivno krivdo.¹²

¹⁰ »Ueberhaupt entwickelten die officiere der hiesigen garnison bei der ganzen affaire eine bravour, die man bei dem andenken an Königrätz nicht erwarten sollte.« (Anon 1869l).

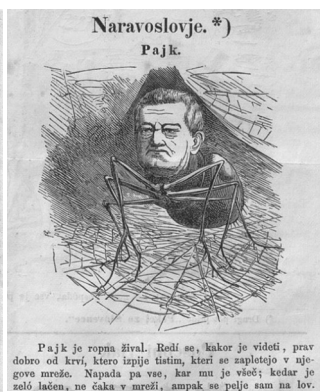
¹¹ Eden od obeh gospodov je bil Josip Nolli. Alešovec se je iz strahu, da se mu ne bi zgodilo podobno kot drugima dvema Slovencema pred kazino, po pomoč zatekel k cesarskemu namestniku (Anon 1869e).

¹² Zatrjevanje, da urednik spornih člankov ni bral, je veljalo za pogosto uporabljeno obrambno sredstvo. Odgovorni urednik je bil s tem lahko kriv samo prestopka »zanemarjanja dolžne pažnje«. Odgovornost zaradi zanemarjanja dolžnostne

Njegov list ni tako obsežen, poleg tega pa je bilo tedaj vse razdraženo zaradi dogodkov, omenjenih v članku. Obtoženca je tudi tokrat zagovarjal Razlag, protniki pa so vnovič razsodili, da Alešovec ni kriv (Anon 1869d).

»Pajkove« mreže

Alešovec se je zoper sodno preganjanje boril na različne načine, posredno tudi s karikaturami v *Brencelju*, ki so jih po njegovih navodilih risali danes neznani dunajski karikaturisti. Alešovec je na njih upodobljen s portretno glavo na žuželčjem telesu, zato se ga je oprijelo tudi ime Brencelj-Alešovec. Zaplenjeno 10. številko *Brenclja* je vnovič izdal z dodano karikaturjo (gl. Sliko 3), v 14. številki leta 1869 pa je *Brencelj* objavil karikaturjo ljubljanskega okrajnega predstojnika Johanna Pajka (Anon 1869i), ki je leta 1863 tožil Levstika in Miroslava Vilharja zaradi razžalitve (gl. Sliko 4).¹³

Sliki 3 in 4. Karikatura v ponovni izdaji zaplenjene 10. številki *Brenclja* iz leta 1869 prikazuje Brencelj-Alešovca v pajkovi mreži. Njen komentar je namigoval na § 300 in 305 k. z. Karikatura »Pajk« (*Brencelj* 1869, št. 14) pa karikira ljubljanskega policijskega predstojnika Johanna Pajka. Način karikiranja so narekovali priimki nemškutarjev, poleg Pajka sta se na karikaturah pojavila dr. Vincenc Ferreri Klun (ključnač) in okrajni šolski nadzornik F. Lesjak (lisjak). NUK.

paznosti sta uvedla kazenski zakon in tiskovni red iz 1852, omejila pa sta jo tiskovni zakon z dne 17. decembra 1862 in kasneje novela k tiskovnemu zakonu z dne 15. oktobra 1876, ki je ukinila odgovornost avtorja in izdajatelja in ohranila samo odgovornost odgovornega urednika (gl. Knaflič 1930: 71–73, 84–87).

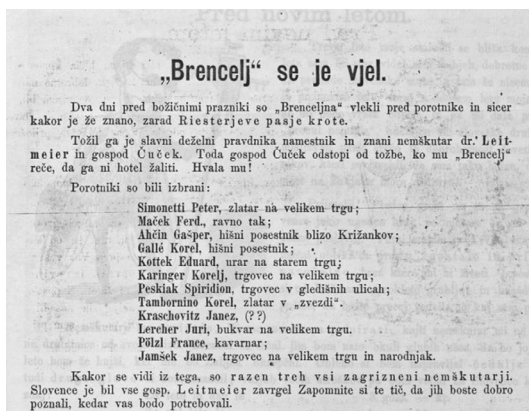
¹³ Za Levstika in Vilharja gl. poglavje Tanje Žigon v tej knjigi.

Ričet iz Žabjeka

Že leta 1871 se je življenje urednika močno zapletlo. 14. številko *Brenclja* so zaplenili zaradi prispevka »Pes in sodnik ali kako se je gospod Čuček spekel«. V njem je pisec (najbrž Alešovec) komentiral tožbo nemškega krojača S. Risterja (Riesterja) zoper Slovenca Križaja, ki je Risterjevega pinča v parku Zvezda udaril s palico in mu zlomil nogo. Rister, ki je okrog dvajset let prebival na Kranjskem, je incident opisal v časniku *Laibacher Tagblatt* (Riester 1871), pokupil celo naklado, jo razdeljeval zainteresiranim in vložil še tožbo proti Križaju. Križaja so zaradi napada na psička obsodili na 6 dni zapora ali 32 goldinarjev denarne kazni, vendar se je pritožil na višje sodišče v Gradec, kjer so ovrgli obsodbo (Anon 1871e). V zaplenjenem prispevku si je Alešovec privoščil Risterja in sodnega adjunkta Frana Čučka, češ da ga je pri razsodbi vodilo nemškutarstvo.: »Gospod Čuček! Marsikdo bi rad vedel, kje ste se Vi učili razlagati postave, in to zarad tega, da bi kje ne šel se jih učit. Pa saj vam to nič ne škoduje, kar plašč nemškutarije vržete čez sebe in ta pokrije vse, kar je pri Vas smešnega. Da bi bili Vi Slovenec, morda bi po tej dogodbi nikomur več ne sodili.« (Anon 1871f)

Na obravnavi nekaj pred božičnimi prazniki leta 1871 se je Alešovec moral zagovarjati zaradi kršitve javnega reda in miru (§ 300 k. z.) in zaradi žalitve časti (§ 487 in 491 k. z.); od tožbe zaradi razžalitve je Čuček odstopil, potem ko mu je Alešovec na sodišču zatrdil, da ga ima za poštenega in nepristranskega sodnika (Anon 1871b). Kot je zapisal Alešovec v »Odpртом pismcu gospodu Leitmeier-ju, stražniku javne varnosti v Ljubljani«, naj bi bili skoraj vsi porotniki »zagrizeni nemškutarji«, liberalci ali »liberaluhi«, kajti Leitmeier naj bi odklonil vsakega, »ki je količkaj po slovenščini dišal«. »Le eden je ostal, in še ta le, ker ga Vi niste mogli zavreči, ker Vam je sape zmanjkalo. Troje pa ste jih pustili, kateri ne umejo toliko slovenščine, da bi bili mogli slovenski priseči« (Anon 1872).

Inkrimirane prispevke so prebrali v slovenščini in nemščini. Državni pravdnik dr. Leitmeier je obtožnico predstavil v slovenskem jeziku in jo nato povzel še v nemščini. Alešovec je v slovenskem zagovoru poudaril, da v primerjavi z njim dunajski satirični listi lahko nekaznovano ostreje napadajo pomembnejše osebe (Anon 1871c). Tokrat je porota Alešovca večinsko spoznala za krivega, sodišče pa ga je zaradi motenja miru obsodilo na dva meseca zapora (Anon 1871a).

Slika 5. *Brencelj*, 1871, št. 24. Alešovec je imena porotnikov objavil v članku »'Brencelj' se je vjel«, ki je podobno kot osmrtnice obrobjen s črnim trakom: zlatarja Peter Simonetti in Ferd. Maček, hišni posestnik Gašper Ahčin, hišni posestnik Korel Gallé, urar Eduard Kottek, trgovec Korelj Karinger, trgovec Spiridon Peskiak, zlatar Korel Tambornino, Kraschovitz Janez, bukar Lercher Juri, kavarnar France Pözl, trgovec in narodnjak Janez Jamšek. NUK.

Pomagala ni niti Alešovčeva nameravana pritožba na višje sodišče, »ker vsi porotniki ne umejo slovenskega jezika in večidel komaj 'kranjsko špraho' lomijo, in ker zatoženi sestavek ni bil po priseženem sodniškem tolmaču in v onem duhu prestavljen, ki je šalam lasten« (Anon 1871a: 424). Na prestajanje zaporne kazni v ljubljanski preiskovalni zapor na Žabjeku je Alešovec moral oditi 6. oktobra 1872, mesto odgovornega urednika *Brencelja* pa je začasno prepustil Andreju Velikonji (Velikanje) (Alešovec 1872). Kot politični zapornik je bil na boljšem od drugih zapornikov (t. i. »custodia honesta«).¹⁴ Pozneje se je hvalil, da je med dvomesečnim zaporom napisal kar devet iger (Vošnjak 1982: 628). Urednikovo zapornišтво je *Brencelj* ves čas spremljal s karikaturni (gl. Sliki 6 in 7).

¹⁴ Custodia honesta (lat. častni zapor) je milejši režim zaporne kazni ali izгона za določene, zlasti politične obsojence, ki nima pravnih posledic (izguba častnih pravic). Zaporniki imajo nekaj privilegijev in ugodnosti: udobnejšo namestitev, pravico do lastne obleke in obutve, možnost nakupa hrane, pogostejše prejetje pisem, paketov, obiske, prosto gibanje ipd.

Keesmacherjev pudelj. Dragi nam „Brencelj!“ V imenu vseh psov ljubljanskih Ti izrekamo svoje sočutje, da moraš jih zavolje te-le male Risterjeve krotke na Žabjek. V občeno zborni smo političali to krotko na odgovor (ja jo enoglasno obsodili, da bo morala vsak dan kje kako klobaso vkrasti ter jo Tebi prinesiti na Žabjek, izrešili tisto dan, ktere se boš postil; tako postne dni mora vkrasti po dvoje klobas ter jih Tebi poslati. Prvo, ktero jo danes pri Jerneji vkradeš, sprejmi takaj. Naj Ti bo znamenje našega odkritostnega mlovanja in sočutja. Naj Ti dobro tekne!

Rister. Poglej kužek, ali se smeje ti sreč? Zarad naja mora ta prokleta muha na Žabjek. — Danes boš dobil meseno klobaso za večerjo, tako sem vesel.

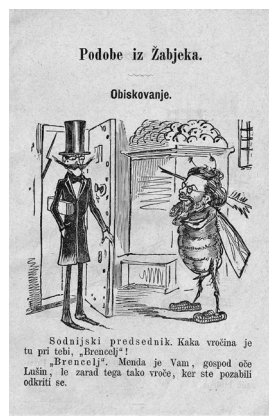
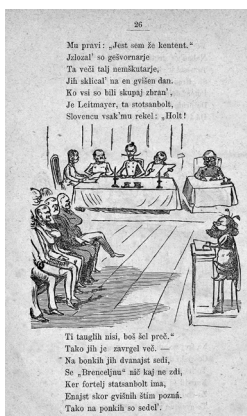
Pasja krotka. Oče Rister, zdaj bom pa jaz „Brencelj“. Poglejte, ali se mi njemu odstrižene perutnice, ktere sem si jaz privezal, lepo podajo? Au, au! Zdaj bom še le možki! Au, au! Ali niste ponosni na tako imenitnega psa?

Sliki 6 in 7. »Sočutje« (*Brencelj* 1872, št. 1): Alešovcu so pred odhodom na Žabjek prišli izkazat sočutje ljubljanski psi s Keesbacherjevimi pudljem na čelu. Opravičili so se mu in Risterjevemu psičku naročili, da mora vsak dan Alešovcu prinesiti na Žabjek klobaso. »Pred Žabjekom 6. oktobra 1872« (*Brencelj* 1872, št. 18): objokani Brencelj-Alešovec, narisana z odstriženimi krili, odhaja v Žabjek. Ob vhodu stojita krojač Rister in njegov psiček, ki nosi Brencljeva krila. NUK.

Alešovec je podobno kot Miroslav Vilhar, ki je o svoji zaporniški izkušnji napisal pesniško zbirko *Žabjanke*,¹⁵ leta 1873 izdal poseben humoristično-satiričen zbornik *Ričet iz Žabjeka, kuban v dvèh mesecih in zabeljen s pasjo mastjo* (»*Skubal in osolil Jakob Alešovec*«).¹⁶ V njem najprej opiše Žabjek – gostilnico, prenočišče, krčmo, hotel, odgojilnico, semenišče, samostan, bolnišnico ali stradalnico. Sledijo Brencljnovi vtisi v zaporu, »Risterjev pes« – »Žalostno smešna, podučna, resnična storja. (Z lepimi pildki ocirana.)«, ki v verzih opisuje Brenclj-Alešovčevo pot v Žabjek, »resnična povest iz sodnijskega življenja«, tj. kratka kriminalna zgodba »Pravica – krivica«, »Riba in kmeta (Podučna povest v podobah)«, »Podobe iz Žabjeka«, »Samotne misli zaprtega« in pesem »Slovo Žabjeku«. Pesmici »Risterjev pes« in »Riba in kmeta« sta opremljeni s karikaturami. Satirična pesem »Risterjev pes« je bila natisnjena tudi v nemščini.

¹⁵ Za Vilharja gl. Motimir 1893, Globočnik 2014, Dović 2020: 266–270 in poglavje Tanje Žigon v tej knjigi.

¹⁶ *Ričet iz Žabjeka* je bila druga Alešovčeva knjižica oziroma zbornik satiričnih pesmi, zbadljivk, smešnic in zgodb. Avgusta 1870 je izdal knjižico *Brencelj v koledarjevi obleki*, kasneje pa mu podobnih knjižic ni več uspelo pripraviti.

Slike 8, 9 in 10. Jakob Alešovec, *Ričet iz Žabjeka*, 1873: naslovnica, prizor iz pesnitve »Risterjev pes« in ena izmed »Podob iz Žabjeka«. Prizor iz »Risterjevega psa« prikazuje Alešovca na zagovoru pred ljubljanskim porotnim sodiščem 21. in 22. decembra 1871, v »Obiskovanju« pa ob Brenclju prepoznamo predsednika deželnega sodišča dr. Lušina. NUK.

Tudi po Alešovčevem zaporu so se zablembe *Brenclja* nadaljevale. Dvojna številka 19/20 je bila leta 1872 zaplenjena zaradi prispevkov, ki naj bi žalili visoke uradnike (kranjskega deželnega glavarja Friderika viteza Kaltenegger-Riedhorsta, deželnega predsednika grofa Antona Alexandra von Auersperga, nadzornika ljudskih šol Rajmunda Pirkerja).¹⁷

Prva številka *Brenclja* iz leta 1873 je bila zaplenjena zaradi podlistka »Rešpehtarjova kuharica« in karikature »Ustavoverski okus« (gl. Sliko 11), saj sta prav tako kršila § 300 k. z.¹⁸ Personifikacija »Ustave« kot razcapane ciganke opazuje nazdravljanje ustavovercev peti obletnici decembrske ustave v steklenem salonu ljubljanske kazine. Brenclj-Alešovec tolaži svojo spremljevalko »domačo Micko«: »Nič ne maraj, Micka! Ljudje, ki imajo staro babo rajši, kakor mladega dekleta, niso pri zdravi pameti. Ti imaš boljše častitelje.« *Laibacher Zeitung* je poročal, da se je na praznovanju zbralo 12 uglednih ustavovercev (Anon 1871g: 424).

¹⁷ ARS, SI AS 351, Državno tožilstvo v Ljubljani, tiskovne zadeve.

¹⁸ ARS, SI AS 351, Državno tožilstvo v Ljubljani, tiskovne zadeve.

Oiganka. Glejte no, to je čudno! Po vsi Avstriji se nihče ne spominja mojega rojstnega dne, le čule pivci in mi napijajo in me kličejo med-se. Čudni ljudje, ki še za stare grinate laho marajo. „Brencelj“ (svoji spremljevalci). Nič ne maraj. Micks! Ljudje, ki imajo stare babo rajši, kakor mladega dekleta, niso pri stvari pameti. Ti imaš boljše žanstelje.

Slovenski posestnik. Gospod pravdnik, kakoga vruga ste li vstrelili, da tako zadovoljnega obrata in posesto stopaja?
Državni pravdnik. „Brencelja“.
Slov. posestnik. Pojste no, da greste muhe streljat! Te mi se škodujejo toliko, kakor oni-le majhe, kateri mi volno v zelje zahajajo, in pa one lisice, ktera mi kokoši davi. Tako zver mi porušilo, ne pa „Brencelja“, kateri k večjemu koga malo pihne, a ne dela take škode, kakor ta zajec in lisica.
Drž. pravdnik. Zajca in lisico vstreliti doznaj nimamo še povelja.

Sliki 11 in 12. »Ustavoverski okus« (*Brencelj* 1873, št. 1) in »Na lovu« (*Brencelj* 1873, št. 1–2). Zaradi zaplembe je 1. številka *Brenclja* izšla skupaj z 2. številko. Na karikaturi »Na lovu« sta državni pravdnik in orožnik ujela Brencelja. Na poti z lova je zadovoljna lovca srečal slovenski posestnik in se pritožil zaradi zajca (ljubljski nemški časnik *Laibacher Tagblatt*), ki zahaja v njegov zelnik, in lisice (dunajski dnevnik *Neue Freie Presse*), ki davi njegove kokoši. Državni pravdnik mu je pojasnil, da še ni prejel ukaza, naj ustrelji (zapleni) tudi zajca in lisico. NUK.

Policijski svetnik Anton Ahčin (*Achtschin*) je štirikrat zaplenil *Brenclja* (Anon 1873) in z zadnjo zaplembo pripomogel k Alešovčevi obsodbi. Alešovec je moral pred deželno sodišče stopiti tudi 4. novembra 1875 zaradi *Slovenca*, kjer je v stalni rubriki »Ljubljanske čenče« (1875, št. 111) razžalil državna pravdnika Peršeta in Ahčina, češ da konfiscirata slovenske časnika, nemškutarjskih pa ne. *Slovenčev* urednik Alešovec je v zagovoru med drugim poudaril:

Čudno se mora zdeti vsakemu, kako se zadnja leta preganjajo in zasegajo listi, ki zastopajo slovensko stranko, katera spada k stranki državnopravne opozicije. Ta stranka je upravičena v Avstriji, kakor vsaka druga, zastopniki njeni imajo sedeže tudi v državnem zboru. Razume se po takem samo po sebi, ker stranka ta spodbija načela tako imenovanih ustavovercev, ki se pri nas »nemškutarji« imenujejo, da morajo tudi njeni časniki v tem smislu delati, toraj različni biti od nasprotnih časnikov. Po postavi je obojim zagotovljena enaka svoboda. Kako pa se ta postava spolnjuje! Nemški listi pišejo pri nas proti nam, kar in kakor se jim ljubi, a vendar ni bil še eden zasežen, slovenskim pa ni tedna več brez konfiskacije. Ta prikazen mora človeka res nehoté pripeljati do misli, da vlada pri nas dvojna mera: da se naši listi beró z drobnogledom, nemčurski pa z okajenimi očali. (Anon 1875a: 373)

Deželna sodnija je ugotovila, da je bila zaplemba *Slovenca* zaradi tega članka neupravičena, Alešovca pa je obsodila zaradi pregreška (pravdnik je zahteval kazen zaradi hudodelstva). Podobno je sodišče odločilo tudi glede treh zaseženih števil *Slovenskega naroda*. Tako je bila po mnenju *Slovenca* dosežena vsaj polovična zmaga (Anon 1875c).

Anton Grčar (Gertscher, 1817–1889), eden od dveh prisednikov na porotni obravnavi zoper Alešovca septembra 1869, je novembra 1875 kot predsednik deželnega sodišča vodil obravnavo zaradi zaplembe *Slovenca*, ki naj bi v nekem dopisu zasramoval sodnijske urade, češ da so pristranski (sodna preiskava zoper učitelja Stanonika ni bila ustavljena, ker je po rodu Slovenec). Sodišče je zavrnilo pritožbo urednika *Slovenca* Alešovca. »Razsodbo je predsednik gosp. Grčar oznanil v gladki slovenščini, dasiravno je bil obravnavo v nemškem jeziku pričel. To je dokaz, da deželna sodnija lahko slovenski uraduje, če le hoče.« (Anon 1875d: 2) *Brencelj* je nekaj let kasneje ponatisnil Grčarjevo karikaturu (gl. Slika 13), ki jo je leta 1870 objavil Levstik v satiričnem listu *Pavliha*.

Porotna sodišča so redko zasedala. Državni pravdniki so se subjektivnega obtožnega postopka, ki je preganjal storilca kaznivega dejanja, izogibali, saj so slovenski porotniki v večini primerov urednika oprostili. Na okrožna sodišča so skoraj izključno pošiljali vloge za potrditve zaplembe v okviru objektivnega postopka. V objektivnem postopku so se raje spravili na članke, urednika pa so prepustili okrajnemu sodišču, da ga je kaznovalo za prekršek malomarnega izvajanja dolžnosti urednika. Sodišče je pri objektivnem postopku odločalo na temelju vloge državnega pravdnika na seji, ki je bila zaprta za javnost. Izdajatelj in urednik sta o izidu postopka izvedela šele po objavi sodbe v uradnem listu. Lahko sta vložila le ugovor zoper sodbo, tega pa je obravnavalo isto sodišče, ki je sprejelo sodbo na prvi stopnji. Šele zatem je bila mogoča pritožba na višje sodišče (Matič 2021: 283–285).

Leta 1875 so naročniki Alešovcu dolgovali precejšen znesek, domnevno kar okrog 3.000 goldinarjev. Alešovec je v *Novicah* objavil »odprto pismo« naročnikom *Brenclja*. V njem je pojasnil, da je med razlogi nerednega izhajanja *Brenclja* poleg nerednega plačevanja naročnine tudi strah pred pogostimi konfiskacijami:

Al prične se dôba konfiskacij; slovenski listi padali so kakor snopi pod koso in sicer še celó taki, ki so bili prej varni državnega pravdnika. Ta ostrost me je osupnila. Kaj pomaga, če se »Brencelj« zopet prikaže! – sem si jel misliti – vsaj ne pride dalje nego do – Ahčinovega koša. Naročniki nimajo od tega nič, jaz pa trud in velike stroške, katerih mi nihče ne povrne. [...] Po vsem tem prišel sem do sklepa, da je najbolje, ako se »Brencelj« za zdaj potuhne in čaka ugodnejše dôbe, ko ne bo slovenskih listov več tako Sibiriška slana jemala, kakor zdaj; vsaj nič ne trpi večno! (Anon 1875b: 423)

Leta 1877 je po enoletni prekinitvi *Brencelj* začel ponovno izhajati in bil spet zaplenjen 26. januarja 1878, na dan padca Lasser-Auerspergove vlade (Anon 1878c, Anon 1878a), zaradi podlistka »Pavliha – Brencljev poročevalec z bojišča«, v katerem naj bi Alešovec poročal o dogodkih v Bosni in Hercegovini. Deželno sodišče je kljub ugovoru na obravnavi 13. marca 1878 konfiskacijo potrdilo (Anon 1878b, Anon 1878d). Zablembo *Brenclja* je Alešovec komentiral z vnovično objavo karikature iz *Ričeta iz Žabjeka* (Slika 14).

O Brencljnovi konfiskaciji.

Ne hvali dneva pred večerom.

Zjutraj odprav in vesel —

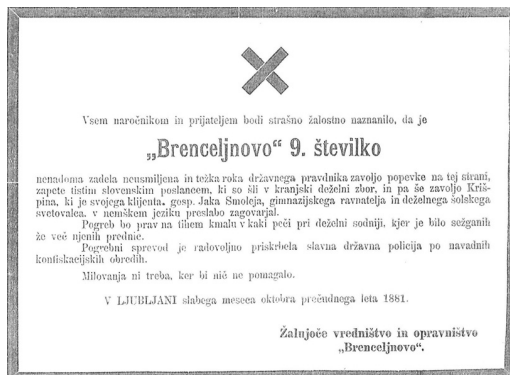
zvečer ga je državni pravdnik vjel.

Sliki 13 in 14. Karel Václav Klíč, »Deželne sodnije predsednik gosp. Anton Grčar in § 19 državnih postav«, *Brencelj* 1880, št. 6 (ponatis iz *Pavliha*, 1870, št. 2), in karikatura »O Brencljnovi konfiskaciji«, objavljena ob novi zablembi (*Brencelj* 1878, št. 3). NUK.

Po padcu Auerspergove vlade in nastopu konservativne vlade grofa Taaffeja je število konfiskacij nekoliko upadlo. V začetku leta 1880 je Alešovca tožil v

političnih in narodnih zadevah previdni lavantinski škof dr. Jakob Maximilian Stepischnegg (Maks Stepišnik), ker se je *Brencelj* v podlistku spravil na njegovo »nemškovanje« (Anon 1880a). Škofova tožba je izzvala oster *Brenceljev* odgovor, ta pa je privedel do zaplembe 3. številke iz leta 1880 (Anon 1880b). Državno pravdnštvo je po zaslišanju odstopilo od tožbe, saj je škof Stepischnegg tožbo umaknil (Anon 1880c).

Na programu silvestrske veselice v ljubljanski čitalnici konec leta 1880 je bil tudi Alešovčev šaljivi prizor »Tajčkrajnar' od partajtaga«, ki naj bi ga bral P. Kajzel. Vendar je policija to točko prepovedala (Anon 1880d, Anon 1881b). Alešovec je šaljivo besedilo o Tržičanu, ki se je opravil na »Parteitag« na Dunaj, objavil v *Brencelju* (1880, št. 11–12). »Tajč« pomeni popačeno nemščino (tajčkrajnar: najbrž nemški Kranjec).

Slika 15. *Brencelj*, 1881, št. 10. Zaradi pesmi »Mož – beseda«, v kateri se je Alešovec polotil dr. Josipa Vošnjaka in drugih mladoslovencev, in podlistka »Krišpin Krišpovič«, je državni pravdnik ukazal zapleniti 9. številko *Brencelja* iz leta 1881. Policija je odnesla vse izvode, tiskarski stavek so zapečatili (Anon 1881c). Deseta številka je imela prilogo, v kateri so bili ponatisnjeni nekonziscirani daljši članki (Anon 1881a). NUK.

Pesem »'Brenceljnova' tuga, ker mu je državni pravdnik pri 19. številki pristrgel peruti, da ni mogel izleteti, in ga je vjel Pajk«, objavljeno na naslovnici številke 20–21 iz leta 1883, je zopet spremljala karikatura iz *Ričeta iz Žabjeka*: žalostnemu Brencelj-Alešovcu orožniki pred nosom iz tiskarne odnašajo izvode *Brencelja*. Da naročniki ne bi bili preveč prikrajšani, je Alešovec dodal polo svoje povesti *Ne v Ameriko!* (Anon 1883a). Na zadnji strani je bila objavljena karikatura

Dežmana z grabljami, državnega pravdnika in Brencelj-Alešovca, ki kaže na Risterjevo kroto: »Saj sem večkrat rekel, da z onimi-le se ni pečati, je zmiraj nevarnost zavoljo Žabjeka.«

19. številka *Brenclja* iz leta 1883 je bila zaplenjena zaradi skoraj vseh prispevkov o kranjskem deželnem zboru in deželnih poslancih. Ljubljanska deželna sodnija je potrdila konfiskacijo *Brenclja*, ki naj bi v šestih člankih o kranjskem deželnem zboru zagrešil pregrešek ali prestopok zoper javni mir. *Slovenec* je poročal, da bo Alešovec vložil ugovor zoper zaplembo (Anon 1883b, Anon 1883e).

Za konec lahko omenimo še dve zgodbi, povezani z Alešovcem. Kot urednik *Slovenca* se je Alešovec 22. junija 1882 še enkrat znašel pred porotnim sodiščem v Celju, tokrat kot priča v obravnavi zaradi tožbe nekdanjega ljubljanskega župana dr. Josefa Suppana zoper odgovornega urednika *Südsteierische Post* Johanna Leona. Časnik *Südsteierische Post* je objavil dopis iz Ljubljane, ki je Suppanu očitil provizijo pri prodaji Kolizeja mestu Ljubljana. Alešovec je pričal, da Leon dopisa pred objavo ni bral, dopis pa ni bil poslan Leonu ali na uredništvo *Südsteierische Post*, temveč nekemu gospodu v Mariboru. *Slovenski narod* je v poročilu o obravnavi zapisal, da je Alešovčev prihod v sodno dvorano zbudil med porotniki in poslušalci smeh in veselje. Alešovec se je vedel plašno in boječe, posebno prisego je govoril samo jecljaje. Zastopnik tožitelja dr. Robert Schrey pl. Redlwerth je med zaslišanjem vprašal Alešovca, če ni sam avtor dopisa, vendar Alešovec ni hotel odgovoriti. Leon je bil z glasovi 11 porotnikov obsojen na tri mesece zapora, poostrelega s postom, in plačilo 150 goldinarjev kavnice (Anon 1882a, Anon 1882b, Anon 1882c).

Še bolj nenavadna je prigoda Alešovčeve soproge Marije, ki se je skupaj z neko gospodično, ki je pri njej šivala, oktobra 1883 morala zagovarjati pred ljubljansko okrajno sodnijo. Ker na Alešovčevem domu niso imeli nobene izvoda zaplenjene številke *Breclja*, je poslala Alešovčeva soproga šiviljo v tiskarno vprašat, če je ostal še kak list, ker bi rada videla, zakaj je bil *Brencelj* zasežen. Oficijal državne policije Štefan Velič (Wellitsch) je gospodično zasačil v tiskarni in jo naznanil državnemu pravdnikstvu, češ da je hotela preprečiti konfiskacijo. Obe ženski sta bili obsojeni na plačilo 5 goldinarjev kazni in dan zapora (Anon 1883c, Anon 1883d).

Porotna obravnava zoper odgovornega urednika *Jurija s pušo* Gašparja H. Martelanca 16. decembra 1869

Še en satirični list v slovenščini je imel konec šestdesetih let 19. stoletja težave z avstrijsko (po)cenzuro. *Juri s pušo* je izhajal v Trstu od februarja 1869 do konca leta 1870. Tudi *Juri s pušo* je imel štiri strani. Najprej je bil mesečnik, od julija do konca leta 1869 je izhajal dvakrat mesečno. Ker je bilo za tednike potrebno plačati posebno kavcijo, je *Juri s pušo* januarja zopet postal mesečnik. Njegov urednik je bil publicist Gašpar Henrik Martelanec (1829–1884). Zaposlen je bil kot stavec v tiskarni Avstrijskega Lloyda v Trstu. Med sodelavci sta bila tržaški trgovec Matija Žvanut in Ivan Hribar. *Juri s pušo* je ostro napadal nemškutarje in lahone. *Brencelj* in Jakob Alešovec sta spadala v staroslovenski, konservativni politični tabor, Martelanec in *Juri s pušo* sta zagovarjala mladoslovenske poglede.¹⁹

Dan pred taborom na Kalcu ob Pivki (9. maj 1869) je Martelanec izdal posebno številko *Jurija s pušo na taboru*, ki je bila tiskana na zelenem papirju. Državni pravdnik je odredil njeno zaplembo zaradi prispevkov »Nazaj!«, »Nemškutarjem!« in »Slovensko mesto Trst« ter zaplembo redne, 6. številke *Jurija s pušo* zaradi prispevkov »V Krajni smo gospodje mi!« in »Zlata abcd«. Razlog za zaplembo je bilo kaljenje javnega miru, kar je bilo kaznivo po §. 302 k. z. (Anon 1869m).²⁰ Tržaški policiji naj bi se uspelo dokopati samo do zadnjih 17 izvodov *Jurija s pušo na taboru*. Pri zaplembi 6. številke pa je bila situacija obratna. Policija je hitro ukrepala, tako da je list po pošti prejelo le kakih 90 naročnikov, vsi ostali izvodi pa so bili zaplenjeni (Anon 1869b). Nekateri zanimivi prispevki iz sporne številke so bili nato objavljeni v 7. številki.

Policijski komisar R. Viditz (Vidic, Videc) je v zvezi z zaplembo *Jurija s pušo na taboru* z dopisom št. 994/P z dne 31. maja 1869 sporočil predsedstvu državnega namestništva: »Na podlagi poročila z dne 29. 5., ki se tiče zasege lista *Juri s pušo* ob priliki tabora na Kalcu, je treba paziti, da ne bi uporabili list za ščuvanje

¹⁹ Za *Jurija s pušo* gl. Globočnik 1998a in Globočnik 1998b.

²⁰ V Zagrebu je bil na zapor v trajanju petih dni oziroma na globo v višini 25 gld obsojen tamkajšnji trgovec Krešič, ki je razobesil dva plakata s pozivom na pivški tabor, ne da bi ju pred tem predložil cenzuri (Anon 1869j). Tiskovni zakon z decembra 1862 je prepovedoval razobešanje tiskovin na javnih krajih brez dovoljenja varnostnih oblasti.

podeželskega ljudstva ob priliki tabora 20. julija.« Takrat naj bi se odvijal tabor v Fernetičih, vendar je c. kr. tržaško namestništvo iz »političnih ozirov« preklicalo že izdano dovoljenje. Janez Kramar piše, da je deželno sodišče junija zahtevalo od policije podatke o uredniku G. H. Matelancu in o listu *Juri s pušo*. 5. junija se je policija ubadala s tem listom zaradi zbadljivke »Don Karlo«, 12. junija sta bila zaplenjena *Juri s pušo* in *Slovenski Primorec*.²¹

Zaplembi *Jurija s pušo* je sledila sodna razprava, o kateri je poročal »političen, podučiven i kratkočasen list« *Jadranska zarja* (1869–1870), katerega lastnik, izdajatelj in odgovorni urednik je bil prav tako Martelanc.²²

Martelanc je moral pred poroto dvakrat. Pred sodiščem v Trstu se je 16. decembra 1869 branil sam in porota ga je spoznala za nedolžnega. Druga tožba glede posebne številke *Jurija s pušo na taboru*, v kateri sta bili objavljeni pesmici »Nazaj!« in »Nemškutarjem!« ter kratek prispevek »Slovensko mesto Trst« (del tridelne »reportaže« oziroma povesti »JURI se 8. maja 1869 vrača iz sprehoda«, ki je taboritom predstavila »tri lepe obraze iz Trsta in okolice«), je bila ostrejša. Na obravnavi 20. decembra 1869 so obremenilne prispevke prebrali najprej v slovenskem jeziku, nato pa v italijanskem prevodu. Martelanc je dal *Jurija s pušo na taboru* v celoti prevesti v italijanski jezik, da so ga lahko razumeli tudi neslovanski porotniki. Tržaško policijsko ravnateljstvo je bilo prepričano, da je bil avtor pesmi »Nazaj« stari grešnik – »grajščak in 'prenapeti slovenski pesnik' (exaltirter slovenischer Dichter) Miroslav Vilhar, kateri je bil pred nekaterimi leti, kot vrednik v Ljubljani na več mescev zaprt. To se da sklepati iz sledečih vzrokov: 1. ker je Miroslav Vilhar osnoval tabor na Kalcu in 2. ker na to že podpisano ime 'Miro Bilković' precej jasno opominja« (Anon 1870). Sporna pesmica »Mira Bilkoviča« ima naslov »Nazaj!«, časnik, ki ga je izdajal Miroslav Vilhar pa se je imenoval *Naprej*, kar je še ena od asociacij, ki so namigovala na njeno avtorstvo.

²¹ Čez nekaj dni so razrešili urednika *Slovenskega Primorca* Ivana Piana. 2. julija je državno pravobranilstvo prepovedalo izdajanje *Slovenskega Primorca* (Kramar 1960: 20).

²² *Jadranska zarja* je izhajala od septembra 1869 kot štirinajstdnevnik (1. in 3. nedeljo v mesecu). Martelanc je lista izdajal izmenično (*Juri s pušo* je izhajal 2. in 4. nedeljo v mesecu). Oba sta bila mladoslovensko usmerjena, opozarjala sta na protislovensko politiko italijanskih nacionalistov, zagovarjala sta program slovenskega političnega gibanja in tabore. *Jadranska zarja*, ki je objavljala tudi dopise z Goriškega, je bila v letu 1870 edini politični list Slovencev na Primorskem (Marušič 1985: 96).

prispevku nanizani podatki o zaplembah, poročila o porotnih obravnavah, satirični prispevki, časopisna poročila in karikature (satirična lista spadata med prve ilustrirane časnike pri nas) razkrivajo principe delovanja avstrijske cenzure v obdobju od konca šestdesetih do začetka osemdesetih let 19. stoletja in hkrati opozarjajo na neustrašno gorečnost, s katero sta oba urednika pristopila do časnikarskega dela, ki je imelo narodno-politični značaj.

Vir

ARS – Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 351, Državno tožilstvo v Ljubljani, tiskovne zadeve

Literatura

- ALEŠOVEC, JAKOB, 1872: »Brencelj« svojim. *Brencelj* 4, 1872, št. 18, str. 4.
- ANON, 1868a: Iz Ljubljane. *Novice gospodarske, obertniške in narodne*, 10. 6. 1868, str. 192–194.
- ANON, 1868b: Brezova mast in naši nemškutarji. *Slovenski narod*, 9. 6. 1868, str. 1–2.
- ANON, 1869a: Bralcem. *Brencelj* 1, št. 10, str. 1.
- ANON, 1869b: Častitim bralcem! *Juri s pušo*, 25. 7. 1869, str. 1.
- ANON, 1869c: Iz Ljubljane, 25. sept. *Slovenski narod*, 30. 9. 1869, str. 3–4.
- ANON, 1869d: Iz Ljubljane, 29. septembra. *Slovenski narod*, 2. 10. 1869, str. 2–3.
- ANON, 1869e: Iz Ljubljane, 3. junija. *Slovenski narod*, 3. 6. 1869, str. 6.
- ANON, 1869f: Iz policijske Ljubljane, 20. junija. *Slovenski narod*, 22. 6. 1869, str. 2–3.
- ANON, 1869g: Iz Trsta, 20. dec. *Slovenski narod*, 24. 12. 1869, str. 2.
- ANON, 1869h: Tagesneuigkeiten. *Triglav*, 22. 6. 1869, str. 2–4.
- ANON, 1869i: Pajk. *Brencelj* 1, št. 14, str. 3.
- ANON, 1869j: Pivški tabor in hrvaški Magjaroni. *Slovenski narod*, 1. 5. 1869, str. 4.
- ANON, 1869k: Iz Ljubljane. *Novice gospodarske, obertniške in narodne*, 30. 6. 1869, str. 209–211.
- ANON, 1869l: Wieder eine Turnfahrt. *Triglav*, 25. 5. 1869, str. 3.
- ANON, 1869m: Znano je čč. naročnikom, *Juri s pušo*, 28. 11. 1869, str. 1.
- ANON, 1870: Juri s pušo pred porotno sodbo. Druga tožba. 20. decembra 1869. *Jadranska zarja*, 3. 4. 1870, str. 3.
- ANON, 1871a: Iz Ljubljane. *Novice gospodarske, obertniške in narodne*, 27. 12. 1871, str. 422–424.

- ANON, 1871b: Aus dem Gerichtsaaale. *Laibacher Tagblatt*, 27. 12. 1871, str. 3.
- ANON, 1871c: Aus dem Gerichtsaaale. *Laibacher Tagblatt*, 28. 12. 1871, str. 2–3.
- ANON, 1871d: Govorniške vaje društva »Slovenije«. *Novice gospodarske, obertniške in narodne*, 10. 5. 1871, str. 150–151.
- ANON, 1871e: Iz Ljubljane 6. julija. *Slovenski narod*, 8. 7. 1871, str. 1–2.
- ANON, 1871f: Pes in sodnik ali kako se je gospod Čuček spekel. *Brencelj* 3, št. 14, str. 2.
- ANON, 1871g: Pobirki iz časnikov. *Novice gospodarske, obertniške in narodne*, 27. 12. 1871, str. 424.
- ANON, 1872: Odprto pismice gospodu Leitmeier-ju, stražniku javne varnosti v Ljubljani. *Brencelj* 4, št. 1, str. 2.
- ANON, 1873: Svojim prijateljem. *Brencelj* 5, št. 1–2, str. 1–2.
- ANON, 1875a: Iz Ljubljane. *Novice gospodarske, obertniške in narodne*, 10. 11. 1875, str. 372–374.
- ANON, 1875b: Iz Ljubljane. *Novice gospodarske, obertniške in narodne*, 22. 12. 1875, str. 422–424.
- ANON, 1875c: Izpred sodnije. Obravnava o pritožbi zoper zasego »Slovenca« štev. III. *Slovenec*, 6. 11. 1875, str. 3–4.
- ANON, 1875d: Ugovorna obravnava zaradi zasega »Slovenca« št. 123 od 19. okt. t. l. *Slovenec*, 20. 11. 1875, str. 1–2.
- ANON, 1878a: Brencelj. *Laibacher Zeitung*, 1. 2. 1878, str. 4.
- ANON, 1878b: »Brencelj«, državni pravdnik in državna sodnija – kako pride to vse skup? *Brencelj* 10, št. 6, str. 4.
- ANON, 1878c: »Brencelj« konfisciran – ministrstvo padlo. *Brencelj* 10, št. 3, str. 4.
- ANON, 1878d: Pred deželno sodnijo v Ljubljani. *Slovenec*, 14. 3. 1878, str. 3.
- ANON, 1880a: Tiskovna pravda proti »Brenceljnu«. *Slovenec*, 2. 3. 1880, str. 4.
- ANON, 1880b: Brencelj št. 3. *Slovenec*, 6. 4. 1880, str. 3.
- ANON, 1880c: O »Brenceljnovi« tiskovni pravdi. *Slovenec*, 15. 4. 1880, str. 4.
- ANON, 1880d: Ljubljanska čitalnica. *Slovenski narod*, 30. 12. 1880, str. 3.
- ANON, 1881a: Zadnja (9.) številka »Brenceljnova ...«. *Brencelj* 13, št. 10, str. 4.
- ANON, 1881b: Silvestrov večer. *Slovenec*, 4. 1. 1881, str. 4.
- ANON, 1881c: Brencelj. *Soča* II, št. 42, str. 4.
- ANON, 1882a: Pravda dr. Suppana zoper »Südsteierische Post«. *Slovenec*, 27. 6. 1882, str. 3.
- ANON, 1882b: Izpred porotnega sodišča v Celji dne 22. junija 1882. *Slovenski narod*, 24. 6. 1882, str. 3.
- ANON, 1882c: Izpred porotnega sodišča v Celji dne 22. junija 1882. *Slovenski narod*, 26. 6. 1882, str. 1–3.
- ANON, 1883a: (brez naslova). *Brencelj* 15, št. 20–21, str. 4.

- ANON, 1883b: Brencelj št. 19. *Slovenec*, 12. 10. 1883, str. 4.
- ANON, 1883c: Nekaj zares, ne za špas. *Brencelj* 15, št. 20–21, str. 4.
- ANON, 1883d: Križi in težave slovenskih pisateljev. *Slovenec*, 25. 10. 1883, str. 4.
- ANON, 1883e: Potrdilo konfiskacije. *Slovenec*, 18. 10. 1883, str. 3.
- CVIRN, JANEZ, 2010: »Naj se vrne cenzura, ljubša bi nam bila ...«: avstrijsko tiskovno pravo in slovensko časopisje (1848–1918). V: Mateja Režek (ur.): *Cenzurirano: zgodovina cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes*. Ljubljana: Nova revija. 13–44.
- DOVIČ, MARIJAN, 2020: Slovenski literati in cesarska cenzura: izbrani primeri iz dolgega 19. stoletja. V: Luka Vidmar (ur.): *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*. Ljubljana: Založba ZRC. Str. 243–286.
- GLOBOČNIK, DAMIR, 1998a: »Juri s pušo bo imel prav železno dušo!«. *Primorska srečanja* 22, št. 208–209, str. 604–608.
- GLOBOČNIK, DAMIR, 1998b: O karikaturah v tržaškem »Juriju s pušo« (1869–1870). *Primorska srečanja* 22, št. 208–209, 609–612.
- GLOBOČNIK, DAMIR, 2014: Miroslav Vilhar na Zhabjeku. *Lives journal* 5, št. 8, str. 146–149.
- GLOBOČNIK, DAMIR, 2015: Dragotin Dezhman / Karel Deschmann – biografska skica. *Revija SRP* 23, št. 121–122, str. 139–152.
- GLOBOČNIK, DAMIR, 2018: Dr. Friedrich Keesbacher. *Revija SRP* 26, št. 139–140, str. 105–109.
- KNAFLIČ, VLADIMIR, 1930: *Traktat o tisku. Del 1, Zgodovinska in primerjalna studija o pričetkih, razvoju in zaprekah tiska in o vsebini in pomenu tiskovnega prava in tiskovne svobode*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- KRAMAR, JANEZ, 1960: *Prvi tabor v Istri. Koper*: Komisija za zgodovino pri pripravljalnem odboru za proslavo 100-letnice tabora v Kubeđu, Pokrajinski muzej.
- MARUŠIČ, BRANKO, 1985: *Primorski čas pretekli: prispevki za zgodovino Primorske*. Koper: Lipa; Trst: Založništvo tržaškega tiska; Gorica: Goriški muzej.
- MATIČ, DRAGAN, 2021: O tiskovnih zadevah na območju Deželnega sodišča v Ljubljani (kot tiskovnega sodišča) od leta 1873 do leta 1889. *Arhivi* 44, št. 2, str. 281–294.
- MELIK, JELKA, 1994: *Kazensko sodstvo na Slovenskem 1919–1929: s posebnim ozirom na arhivsko gradivo Deželnega sodišča v Ljubljani*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
- MOTIMIR, 1893: O Miroslavu Vilharju. *Slovanski svet* 6, št. 8, str. 149–151.
- RIESTER, S., 1871: Eingesendet. *Laibacher Tagblatt*, 25. 4. 1871, str. 4.
- SLODNJAK, ANTON, 1961: Opombe. V: Fran Levstik: *Zbrano delo*. 9. zv. Ur. Anton Slodnjak. Ljubljana: Državna založba Slovenije. Str. 451–548.

- SLODNJAK, ANTON, 1978: Opombe. V: Fran Levstik: *Zbrano delo*. 10. zv. Ur. Anton Slodnjak. Ljubljana: Državna založba Slovenije. Str. 447–568.
- STUDEN, ANDREJ, 2001: Prva porotna obravnava v Avstrijskem cesarstvu. V: Janez Cvirn idr. (ur.): *Slovenska kronika XIX. stoletja*. 1. Ljubljana: Nova revija. Str. 392.
- VOŠNJAK, JOSIP, 1982: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.